

Інформація в інших галузях права

УДК 347.121

АПАНАСЮК М.П., кандидат юридичних наук, доцент,
кафедра цивільного права та процесу, факультет № 6 ХНУВС

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ (ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Анотація. У статті аналізується правовий режим єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Вказується на те, що даний реєстр невірно визначено у Законі України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” об’єктом права державної власності. За своїми ознаками згаданий реєстр є різновидом відкритої суспільної інформації, у вигляді публічної електронної бази даних, а тому його слід розглядати в якості немайнового об’єкту публічних прав, на який може поширюватися цивільно-правовий режим охорони відкритих суспільних баз даних, оскільки це найбільше відповідає його немайновій природі. На подібні бази даних не має розповсюджуватися режим авторсько-правової охорони.

Ключові слова: цивільно-правовий режим, правова охорона, право державної власності, об’єкт права державної власності, немайнове благо, база даних, відкриті публічні права.

Аннотация. В статье анализируется правовой режим единого государственного реестра юридических лиц и физических лиц-предпринимателей. Указывается на то, что данный реестр неверно определен в Законе Украины “О государственной регистрации юридических лиц и физических лиц-предпринимателей” в качестве объекта права государственной собственности. По своим признакам упомянутый реестр является разновидностью открытой общественной информации, в виде публичной электронной базы данных, а потому его следует рассматривать в качестве немаущественного объекта публичных прав, на который может распространяться гражданско-правовой режим охраны открытых общественных баз данных, поскольку это все соответствует его немаущественной природе. На подобные базы данных не должен распространяться режим авторско-правовой охраны.

Ключевые слова: гражданско-правовой режим, правовая охрана, право государственной собственности, объект права государственной собственности, немаущественное благо, база данных, открытые публичные права.

Summary. The article analyzes the legal regime of the Unified state register of legal entities and individuals-entrepreneurs. Author specifies that the present registry is incorrectly defined in the Law of Ukraine “On state registration of legal entities and individuals- entrepreneurs” as an object of state property. With its attributes, mentioned register is a kind of open public information in the form of a public electronic database, and therefore it should be considered as non-property object of public property, to which open public databases civil protection mode may extend, as it is the most consistent with its non-proprietary nature. The copyright protection mode shall not apply to such data bases.

Keywords: civil law regime, legal protection, the right of state ownership, right of state property, non-property benefit, database, open public rights.

Постановка проблеми. Правовий режим – це визначений нормами національного законодавства певний порядок регулювання суспільних відносин. У залежності від можливих прийомів і способів (методу) регулювання суспільних відносин він може бути приватно-правовим або публічним. У залежності від предмету правового регулювання

він може бути конституційним, цивільно-правовим, кримінальним, адміністративним, трудовим тощо. Правильне визначення правового режиму в законодавстві впливає на характер взаємовідносин членів суспільства один із одним, з приводу тих чи інших нематеріальних і матеріальних благ або інтересів, й позначається на задоволенні ними своїх об’єктивних потреб. Тому будь-яке законодавство, яке містить невідповідні суспільним відносинам правові конструкції, не справляється належним чином із завданням позитивного регулювання суспільних відносин. Воно, замість того щоб вирішувати наявні суспільні проблеми, навпаки, створює нові. Іноді такі проблеми можуть бути викликані оманю або суб’єктивними помилками розробників нормативно-правових актів.

З огляду на зазначене пропонується звернути увагу на проблему якості підготовки нормативно-правових актів України, у контексті теоретичного аналізу недоліків визначення правового режиму єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців об’єктом права державної власності. Така постановка проблеми впливає із тих прикладних завдань, які зазвичай висувуються перед будь-якою юридичною наукою, у тому числі й цивілістикою. Одним із них є виявлення недоліків чинного законодавства щодо відповідності його нормативних положень фактичним суспільним відносинам, які викликали його розробку і прийняття. Ним, також, охоплюється надання теоретично обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства, які вважаються загальноновизнаними у науковому середовищі, оскільки є перевіреними часом у теорії й довели свою практичну придатність у реальному житті.

Метою статті є виявлення недоліків визначення правового режиму єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, як об’єкта права державної власності, і надання теоретично обґрунтованих пропозицій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу. У Законі України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” [1] зазначається, що “єдиний державний реєстр є об’єктом права державної власності” (п. 6 ст. 16), що викликає спочатку певний подив, а потім, “після згасання першої психічної реакції”, бажання пояснити, чому так не може бути. Одразу хотілося б зауважити, що тим правникам, які спеціалізуються на проблемах речового права така постановка питання дослідження може виявитися не зовсім цікавою, тому що для них правильна відповідь має бути очевидною. Тому дана публікація орієнтована більше на юристів-практиків і тих правників, які щиро віряють, що таке право власності є можливим, оскільки вони нерідко оперують вказаним поняттям на практиці й навіть пропонують подібні формулювання до чинного законодавства України.

Для того щоб з’ясувати, що тут може бути не так, варто спочатку коротко згадати, що представляє собою право власності в його традиційному, класичному варіанті. Це зробити не складно, оскільки право власності ще з часів класичного Римського права розглядалося юристами як найбільш повне речове право, яке встановлює юридичне панування (*dominium*) особи над річчю або речами [2, с. 326] і захищається абсолютним способом від будь-якого порушення ззовні. Таке розуміння права власності ґрунтувалося на тій життєвій уяві, що воно із внутрішньої сторони охоплювало собою всю сукупність можливих повноважень власника, які він міг реалізовувати щодо належної йому речі. При цьому римські юристи намагалися провести виділення можливих повноважень власника (*ius possidendi, utendi, abutendi*), розуміючи, що повністю охопити ними весь юридичний зміст права власності не видається можливим

[2, с. 319]. Одночасно з тим, право власності із зовнішньої сторони зводилося до можливості усувати всіх інших осіб від будь-якого самотійного впливу на річ, що належить титульному власнику. Будь-який сторонній, зовнішній вплив на чуже право власності розглядався як небажане суспільне явище і кваліфікувався як цивільне правопорушення та захищалося абсолютним способом від будь-яких посягань. Вільне від обтяжень право приватної власності цілком справедливо вважалося найвищим соціальним досягненням Римської держави, хоча це приватне право тоді досить часто обмежувалося в інтересах громади, суспільства або держави. Те саме ми можемо спостерігати і в наш час (ст. 319 ЦК України).

Ще один невеликий штрих. Традиційно, під об'єктом права власності римські юристи розглядали лише тілесні речі [3, с. 188], до яких, при бажанні, можна було доторкнутися фізично. Усе, що не задовольняло цим простим вимогам, у якості речей ніколи не розглядалося або розглядалося як юридичні дії – об'єкти зобов'язання [4, с. 103]. Римські юристи визнавали, що об'єкт і право власності на нього – це різні юридичні поняття – власність (*res corporales*) і всі інші права (*res incorporeales*), які в побуті досить часто змішуються. Як влучно зауважував Д.Д. Грімм: “В обиходе право собственности постоянно смешивается со своим объектом, отождествляется с ним; никто не говорит: на эту книгу я имею право собственности, а все говорят: это моя книга. Такой взгляд настолько укоренился, что логическая несообразность, лежащая в основании его, и теперь еще многими не сознается” [3, с. 71-73]. Пізніше, в європейську юриспруденцію ці погляди були перенесені у видозміненому вигляді, як категорії “тілесних і безтілесних речей”, під останніми з яких, на відміну від римлян, пропонувалося розглядати майнові права вимоги [5, с. 275], як фікцію речей.

І тут доречно згадати, що близьким за значенням до безтілесних речей можуть уявлятися права на результати інтелектуальної власності, об'єкти яких, як відомо, носять нематеріальний характер. Однак Римське приватне право до цього ще не знало виділення прав на результати (об'єкти) права інтелектуальної власності, тому не можна стверджувати, що тут може мати місце будь-який натяк на існування подібного права за юридичними поглядами тих часів. Отже класичним римським юристам навіть на думку не спадало припускати існування фікції речових прав, а сталося це пізніше, коли була запропонована пропріетарна теорія права інтелектуальної власності [6, с. 53], до розгляду деталей якої ми вдаватися не будемо, оскільки цьому тут не місце.

Країни континентального права, представники яких свого часу сприймали Римське право у якості *ratio scripta* (“писаний розум”), майже повністю відтворили римську модель права власності у своїх національних цивільних кодексах. У такому вигляді воно зустрічається у ЦК Франції, Австрії, Німеччини, Нідерландів, Італії, Росії, Білорусії, Грузії, України й інших країнах континентальної системи права. Особливістю цього речового права є те, що воно завжди є предметно визначеним щодо свого об'єкта. У якості такого об'єкта права власності можуть бути виключно лише тілесні фізичні речі [7, с. 25-34]. Юридично, право власності неможливе на ті об'єкти цивільних прав (ст. 177 ЦК України), які не є речами у фізичному значенні даного терміну.

Якщо брати до уваги право державної власності (ст. 326 ЦК України), то тут також іншого не дано. Традиційно, об'єктом права державної власності визнаються індивідуально-визначені речі або їх сукупність (майно, майнові комплекси), що можуть належати державі Україна. Зазвичай, до такого майна відноситься майно

державних підприємств, установ, організацій, які мають його на самостійному балансі й можуть від власного імені, але в інтересах держави здійснювати належне їм речове право власності, для досягнення цілей, передбачених їхніми статутними документами* або законами. У свою чергу, держава, як одноосібний засновник цих підприємств, установ, організацій має можливість присвоювати все, що ними було одержано в якості доходів і дивідендів, які можуть підлягати перерахуванню в державну казну, тощо.

З огляду на ці відомі теоретичні положення виникають досить серйозні сумніви щодо проголошення, у вище зазначеній статті Закону, права державної власності на єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, який визнається його об'єктом. Оскільки будь-який реєстр, як інформаційна база даних, не може розглядатися в якості тілесної фізичної речі. Сукупність систематизованих відомостей, які представляють собою певну інформацію – це не фізична річ. А, отже, якщо припускати можливість поширення щодо такої інформаційної бази даних правового режиму речових прав, то варто визнати, що це може бути здійсненим при наявності одного лише бажання або теоретичної омани, які не опираються на відомі об'єктивні закономірності оточуючого світу, частиною яких є правові суспільні відносини. Таким чином, на наш погляд, дане рішення законодавця виглядає навряд чи правильним і вдалим законодавчим підходом до визначення правового режиму єдиного реєстру юридичних і фізичних осіб-підприємців, як об'єкта права державної власності.

Якщо ж все-таки припустити, що це теоретично може бути можливо, бо виправдано певними об'єктивними суспільними потребами або інтересами, то тоді слід визнати, що у даному випадку по відношенню до вказаного реєстру застосовується певна юридична фікція, певний прийом юридичної техніки, згідно з якими даний реєстр на законодавчому рівні проголошується безтілесною річчю, яких в природі не існує й ніколи не існувало. Як реально у природі, ніколи не існувало й не існує юридичних осіб, але за цивільним законодавством вони є можливими у якості іще одного суб'єкта цивільних прав поряд із фізичними особами, як допущення певної правової фікції або певного прийому юридичної техніки, для задоволення об'єктивних суспільних потреб та інтересів, з метою розширення можливостей учасників майнового обігу.

* Питання про те, що це за таке речове право, яке одночасно має держава Україна і створені нею підприємства, установи, організації, є предметом наукової дискусії. Є думка, що це можуть бути особливі речові права, такі, як право повного господарського відання або оперативного управління (див. [8]). У чинному законодавстві України вони згадуються в Господарському кодексі (ст. 136, 137). Як, на наш погляд, такий підхід можливий, але він вже не відповідає вимогам часу і вимагає перегляду у зв'язку зі зміною соціально-політичного курсу і проголошення нового курсу сучасної української економіки з адміністративно-планового на ринковий. В умовах сучасної ринкової економіки право державної власності нагадує собою звичайне право приватної власності, оскільки держава – це одноосібний суб'єкт присвоєння належного їй майна. Належне державі право власності нічим за своїм змістом не відрізняється від інших прав власності, зокрема, приватної. Виділяючи своє майно державним підприємствам, установам, організаціям, держава втрачає це майно (розпоряджається ним на свій розсуд), проте, як бенефіціарний власник, зберігає контроль над ними і може отримувати від їх діяльності доходи (дивіденди). Оскільки відповідно до ст. 325 ЦК України юридичні особи (а такими є всі державні підприємства, установи, організації) розглядаються як приватні власники, то на сьогодні у таких конструкціях, як право повного господарського відання або оперативного управління, потреба відпала. Поряд із ними не виправдовує себе і поняття права державної власності (ст. 326 ЦК України), яке, насправді, є правом (державної) приватної власності й повинно протиставлятися публічному праву власності (ст. 324 ЦК України).

У такому разі по відношенню до вказаного реєстру, як до “фіктивного” об’єкта права державної власності, має бути можливим застосування відомих речових повноважень власника відносно володіння, користування і розпорядження. Також має бути можливим застосування правових механізмів захисту титульного володіння об’єктом права державної власності, такого, як віндикація. Має бути можливим пред’явлення негаторного позову та інших відомих речових позовів. Чого ми, на жаль, не спостерігаємо, при всьому своєму бажанні та уяві, оскільки таких дій вчинити по відношенню до вказаного реєстру юридично не можливо. Отже, навіть такі не місткі міркування дозволяють продемонструвати, що режим правової охорони єдиного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, за аналогією з речовими правами, не дозволяє досягти відповідності бажаного законодавчого ефекту, об’єктивному характеру або типу суспільних відносин і місця в них даного реєстру, як об’єкта права.

Зазвичай, суспільні відносини визначають, яким має бути зміст законодавства, а не навпаки. Законодавець має не придумувати норми права, а відстежувати і санкціонувати в законодавстві суспільні правовідносини, які існують в реальному житті, а не у приватних фантазіях розробників подібних законів! А це наводить на думку, що якщо у реальному житті немає подібних фізичних речей, таких, як інформаційні бази даних, то й не може бути на них ніякого речового права (державної) власності. І в той самий час, якщо інформаційні бази даних є, то і правове регулювання суспільних відносин із приводу їх існування має бути відповідним їх об’єктивній суспільній природі. Тому далі зупинимось на з’ясуванні характеристик єдиного реєстру юридичних і фізичних осіб-підприємців, поки що, як об’єкту цивільних прав, для того щоб з’ясувати, яким має бути відповідний його природі правовий режим.

Одразу варто наголосити, що єдиний державний реєстр юридичних і фізичних осіб-підприємців у силу того, що він потребує правової охорони, як об’єкт права, який має немайнову природу, найбільше схожий на об’єкт цивільних прав, а не будь-яких інших відомих прав, наприклад, інформаційних, адміністративних, кримінальних тощо. Питання про те, чи може бути інформація з такого реєстру об’єктом права на інформацію, серед усіх перелічених прав, виглядає найбільш слушним, і на нього слід дати позитивну відповідь у першу чергу, але виключно в контексті його юридичного змісту, як права, яке має забезпечувати право на доступ до суспільної інформації, і право на її розповсюдження [9, с. 224-225], а не як права, яке має забезпечувати його охорону в якості певного різновиду суспільного блага. Останні, традиційно, на приватно-правовому рівні, охороняються нормами цивільного законодавства, як об’єкти цивільних прав (ст. 200 ЦК України). При цьому також не варто відкидати можливість правової охорони нормами цивільного законодавства певних об’єктів публічних прав, коли того можуть вимагати об’єктивні суспільні потреби або інтереси. Тож на з’ясуванні їх юридичних особливостей ми далі й зосередимось.

Якщо міркувати з позиції теорії об’єктів цивільних прав, відповідно до якої під об’єктами цивільних прав прийнято розглядати будь-які немайнові або майнові блага, з приводу яких можуть виникати цивільні правовідносини [10, с. 167], то єдиний реєстр юридичних і фізичних осіб-підприємців, як певний вид відкритої, публічної інформації, може розглядатися в якості немайнового блага, яке є вилученим з цивільного обороту. Такий реєстр, як об’єкт права, не може бути предметом цивільно-правових правочинів, оскільки право на доступ до нього належить усім, а не виключно певній уповноваженій особі. У такому разі слід визнати, що названий реєстр є об’єктом публічного, а не приватного права, який персонально ніхто (навіть держава) не може присвоїти, й по відношенню до якого доцільним може уявлятися застосування правового режиму

цивільно-правової охорони, оскільки цей режим найбільше відповідає його немайновій природі. Враховуючи сказане, буде цілком логічним віднести згаданий реєстр до різновидів публічних баз персональних даних, які за своїм змістом, структурою, упорядкуванням представляють собою певний тип суспільного інформаційного ресурсу із визначеним переліком відомостей, що до нього мають включатися, зберігатися та вилучатися з нього у разі потреби.

Разом з тим, на сьогодні, правова природа подібних суспільних інформаційних баз даних у теорії цивільного права до кінця нез’ясована. Так, чинне цивільне законодавство компіляції даних (бази даних) відносить до об’єктів права інтелектуальної власності (ст. 420 ЦК України), висуваючи певні вимоги щодо надання їм правової охорони. Зокрема, авторсько-правова охорона надається компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності (пп. 3, п.1, ст. 433 ЦК України). Компіляції даних (бази даних) або іншого матеріалу охороняються як такі. Ця охорона не поширюється на дані або матеріал як такі та не зачіпає авторське право на дані або матеріал, що є складовими компіляції (п. 5 ст. 433 ЦК України). Отже компіляції даних (бази даних) можуть охоронятися як авторські твори лише в тому випадку, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності (пп. 3, п. 1, ст. 433 ЦК України).

Стосовно єдиного реєстру юридичних і фізичних осіб-підприємців, винайдення такого критерію надання авторсько-правової охорони, як наявність у ньому за добором або упорядкуванням його складових частин “результату інтелектуальної діяльності”, може уявлятися складним процесом, якщо не сказати більше, взагалі неможливим. Тим більше, що в цьому немає такої потреби, адже даний реєстр з моменту свого створення і введення його в дію стає публічною базою даних, доступною для всіх, кому це потрібно. На зразок того, як набувають публічного характеру акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо) або інші твори, які не є об’єктами авторського права (ст. 434 ЦК України). Отже, відповідно до змісту сучасного законодавства у сфері права інтелектуальної власності, єдиний реєстр юридичних і фізичних осіб-підприємців має визнаватися неохороноздатним публічним об’єктом, доступним для всіх кому це потрібно.

Висновок.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, як інформаційна база даних, виступає об’єктом відкритих публічних немайнових прав, а не речового права державної власності. Державою цей нематеріальний об’єкт присвоєним бути не може. Проте держава може бути його утримувачем, оскільки повинна створити умови для забезпечення доступу до реєстру, передбачити порядок внесення до нього змін у разі такої потреби, зберігати його, вживати заходів щодо його інформаційного захисту тощо. Враховуючи цей висновок, пропонується внести зміни до п. 6 ст. 16 Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” у якій вказати, що єдиний державний реєстр є об’єктом публічних немайнових прав; на нього не поширюється авторсько-правова охорона.

Використана література

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003 р. – № 31. – Ст. 263.
2. Підпригора О.А. Римське право : підручник / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – [2-е вид.]. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 528 с.

3. Гримм Д.Д. Лекции по догме римского права. – М. : Издательство “Зерцало”, 2003. – 496 с.
4. Підпригора О.А. Основи Римського приватного права. – К. : Вентурі, 1997. – 336 с.
5. Гамбаров Ю.С. Гражданское право. Общая часть. – С.-Петербург, 1911. – 766 с.
6. Право інтелектуальної власності : підруч. для студ. вищ. навч. закл. ; за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2002. – 624 с.
7. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с.
8. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. – М.-Л. : Изд-во. Академии наук СССР, 1948. – С. 323-339; Петров Д.В. Право хозяйственного ведения и право оперативного управления. – СП-б, 2002. – С. 76-77
9. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права : Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. статей. – (Исслед. центр частного права). – М. : Статут, 2005. – 416 с.
10. Гражданское право Украины : учебник для вузов системы МВД Украины ; в 2-х ч. – Ч. I / [А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.] ; под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. – (Ун-т. внутр. дел). – Х. : “Основа”, 1996. – 440 с.

~~~~~ * * * ~~~~~